

Dr. BITAY ÁRPÁD

Az Alba Iulia-i R. Kat. Székesegyház és Környéke

Az 1936 jún. 7-iki püspökszentelés emlékére.

Az Alba Iulia-i Római Katolikus Székesegyház és Környéke

„SZEGÉNY, DE NAGY,
MÉLTÓSÁGOS”.

KAZINCZY 1816.

„...UN MAGNIFIQUE
ÉDIFICE...” N. IORGA 1928.

120 évvel ezelőtt, 1816 nyarán, Karinczy Ferenc látogatta meg mélységes áhítattal a nagy múltú, nagy emlékeket őrző Alba Iulia-i római katolikus székesegyházat. Kegyeletes lélekkel kereste fel — Cseresznyés András kanonok vezetésével — a Hunyadi sírokat; kutatta Martinuzzi, Bethlen Gábor s I. Rákóczi György sírhelyét. Szomorúan jegyezte meg, hogy a tőle olyan nagyrabecsült Martinuzzinak nincs síremléke, míg a történelmileg mellette eltörpülő Izabella és János Zsigmond „kevélykednek márványaikban”.

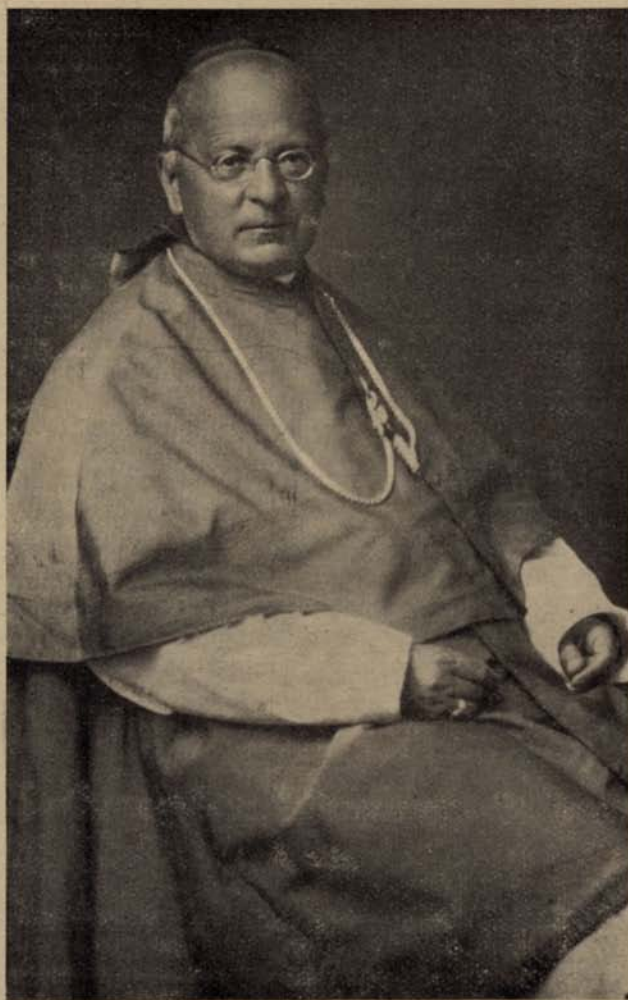
A középkor Istent kereső áhítatának, vallásos alkotnitudásának erről a kőbe véselt megkapó époszáról ezt a rövid, velős véleményt mondja ki: „Szegény, de nagy, méltóságos”.

A híres Batthyaneum alapos megtekintése után még egyszer felkereste a „szegény, de nagy, méltóságos” székesegyházat, hogy búcsuzóul még egyszer körülhordozza benne a tekintetét: „Még egyszer betérék a templomba, megállék az általam forrón tisztelt Martinuzzi hamvain s áldást mondtam rájuk; s órámat s szerencsés gyűrűmet feltevém a Hunyadi sírkövére, hogy megszentelve mehessenek által maradékimra... Isten hozzád, szent hely! mondám magamban, midőn végpillanatot veték a templomra”.

Ez a templom most, a jún. 7-iki püspökszentelés alkalmából, az érdeklődés, a közfigyelem homlokterébe került. Talán az időmegülte ősi kővek is érdeklődve néznek majd a magasztos eseményre, mert ilyent századok óta nem láttak. Sőt az sem lehetetlen, hogy sohasem láttak. Azt ugyanis biztosan tudjuk, hogy az utóbbi 220 év alatt, amióta az ősi székesegyház újra a katolikusoké lett, nem volt falai közt püspökszentelés. Természetes, hogy nem volt az alatt a másfélszázad alatt sem, amíg a protestánsok kezében volt a templom (1565—1716). Azt megelőzőleg, a tágabb értelemben vett középkori püspökök közül sem tudjuk egyetlen egyről sem biztosan, hitelesen, hogy itt, székesegyházuk falai közt szenteltették volna magukat püspökké. Míg az utóbbi 220 év püspökeiről tudjuk, hogy mikor és hol (Bécs, Pozsony, Kalocsa stb.) folyt le püspökké-szentelésük, addig a középkoriak közül csak egyről találunk erre nézve hiteles feljegyzést, pontosabb adatot: Szécsy Domokosról (1357—1368). Őt 1357 tavaszán Du Colombier Péter ostiai és velletrii biboros-püspök szentelte áldozó-pappá s

azután püspökké, még pedig Dél-Franciaországban, a „Provence daltelt mezőin“, a Miasszonyunkról nevezett (Notre Dame des Doms) gyönyörű avignoni székesegyházban.

Ezért mondhatjuk ritka történelmi eseménynek a Székesegyházunkban most jún. 7-én végbemenő püspökszentelést.

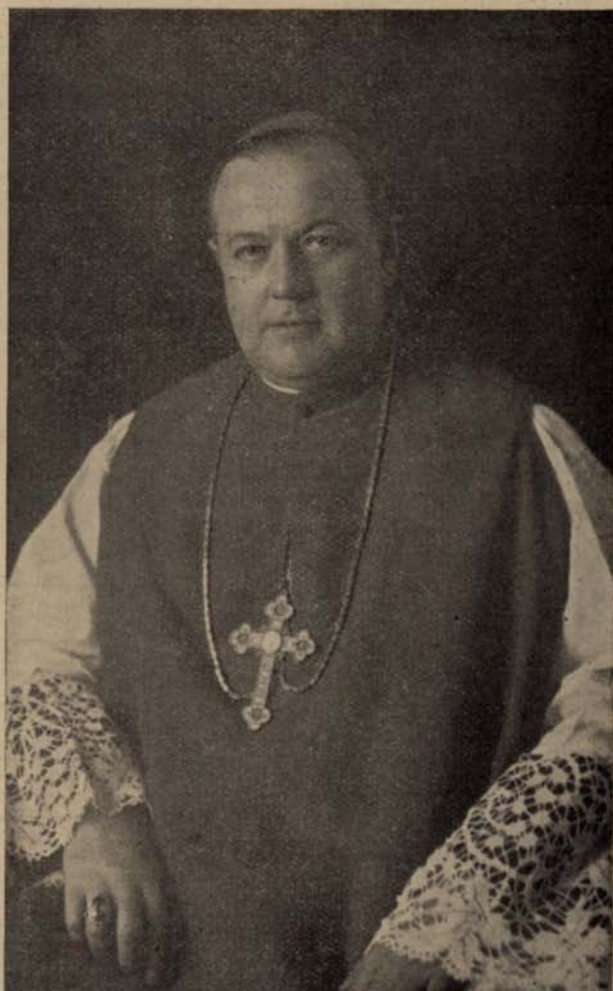

MAILÁTH PÜSPOK

Főpásztorunk, Mailáth Gusztáv Károly gr. őnagyméltósága már negyvenedik éve — vagyis immár összes tartósabban főpásztorkodó elődeit túlhaladva — hordozza a püspöki méltóság apostoli díszét és terhét. „Grande mortalis aevi spatium“ — nagy idő a halandó emberi életben, mondhatjuk méltán a

a római íróval. A négyévtizedes önfeláldozó szakadatlan munka, fáradság és gond kimerítette a Főpásztor testi erőit. Ezért állította mellé a Szentszék egykori diákját és lelki fiát, nagyméltóságú és főtisztelendő Vorbuchner Adolfot, Sibiu apát-plebánosát segédpüspökül s majdan utódul, megadva neki a tinnini püspökség történelmi címét.

Tinnin (hoivátul Knin) a mai Dalmáciában, Sebenicotól északra fekszik, a Kerka folyó völgyében. Az 1000-ik év körül itt volt az akkori Horvátország fővárosa. A püspökség 1050

VORBUCHNER ADOLF
TINNINI C. PÜSPÖK, SEGÉD PÜSPÖK

tájt keletkezett s a tinnini püspök volt, mint „episcopus croaticus” az ekkori horvát királyság kancellárja. A XV. sz. eleje (Zsigmond német-római császár és magyar király) óta a magyar királyok nevezték ki, illetőleg mutatták be a pápának kinevezésre a tinnini püspököket. A török hódítás megszüntette

ezt a püspökséget s a török kiűzése után sem állították vissza, hanem — az u. n. in partibus infidelium püspökségek módjára — címét adományozták.

Érdekes lesz megemlítenünk, hogy a Székesegyházunkban nyugvó, Karinczytól annyira tisztelt Martinuzzi (másképen Fráter György, vagy Utyesenovics György) a tinnini egyházmegye szülőtte volt, mert hiszen ő az említett Kerka folyó partján, Knin közelében emelkedő, vadregényes szépségű Kamicsac szikla-varában született (1482). De ez egyházmegyének nem az egyetlen, esetleges kapcsolata a tinninivel. 220 évvel ezelőtt a III. Károly visszaállította egyházmegyénk első püspökét, Csikkarczfalvi Mártonfi Györgyöt az esztergomi érsek az egri és a tinnini püspök segédkezésével szentelte püspökké. 210 évvel ezelőtt pedig éppen a tinnini c. püspök, Sorger Gergely egri kanonok és segédpüspök lett egyházmegyénk főpásztora.

* * *

A szentelés napjának, jún. 7-nek előző évfordulóihoz fűződő távolabbi és közelebbi történelmi események közül megemlítjük ezeket:

1411-ben ezen a napon bízta Zsigmond császár és király Brandenburg kormányzását VI. Hohenzollern Frigyes grófra és nürnbergi vágrófra, a Román Uralkodóház egyik őseire aki nemcsak az 1396-os nikápolyi csatában tűntette ki magát Zsigmond környezetében, hanem Zsigmondnak császárrá választásában is nagy segítségére volt.

1628-ban e naphoz fűződik az angol jog- és alkotmánytörténelem híres petition of rights-e.

1660-ban e napon halt meg II. Rákóczi György erdélyi fejedelem Oradeán.

1799-ben e napon született Puskin, a híres orosz költő.

1821-ben e napon ölték meg orgyilkos kezek a fanarióta uralom ellen felkelt Tudor Vladimirescu-t.

A Székesegyház környezete és kerete.

A vár.

Székesegyházunk a vár délnyugati sarkában fekszik. A középkori vár nem olyan volt, mint a mai, hanem négyszögletes; magas falakkal s a négy sarkán egy-egy bástyával. Ez a középkori vár a XVIII. sz. elejéig állott fenn, amikor Savoyai Jenő kívánságára lebontották és átalakították az akkori u. n. Vauban rendszerben, csillagalakú, a földre süllyesztett falakkal, kazamatákkal. Ez az átépítés III. Károly (mint német-római császár VI. Károly) uralkodása alatt történt s több mint 20 évig tartott (1715—1738). Az említett uralkodó tiszteletére kapta ekkor a sokáig használatos Alba-Carolina, Károlyfehérvár, Karlsburg nevet. Ezek közül azonban csak a német Karlsburg maradt meg. A vár átépítésekor bontották le a Vitéz Mihálytól a XVI. sz. végén épített román templomot és ko-

lostort, amely (a várból lefelé menet) a mai Károly-Kaputól jobbkézre állott. A vár átépítéskor költöztették le a régi, középkori várost a mostani helyére, arról a szép, egészséges fensíkről, amely a vártól nyugatra, a szőlő-hegyekig terjed,

A régi vár főtengeye, útja a mostani róm. kath. főgimnázium előtt húzódott el. A régi város felé, a mostani katonafürdő táján, volt a Szent Mihály kapu. Keletfelé, a mostani város felé nézett a Szt. György kapu. Ezen keresztül vonult be 1599-ben Vitéz Mihály havasalföldi fejedelem.

A régi várban (amit a latin oklevelek civitas-nak neveznek) a Székesegyház s a mellette álló püspöki palota külön várat (latinul: arx, magyarul: „Kendervár”) alkotott. Ez a belső vár külön fallal volt elkerítve. A középkori püspöki palota nagyobb terjedelmű volt, mint ma. Hozzá tartozott, vele egy tömböt képezett a mostani 91-es gyalogsági kaszárnya is. Ezen a részen laktak a középkorban a kanonokok és itt volt a káptalani iskola is, ami a mai főgimnázium és papnevelő-intézet közös ősenek tekinthető. Az erdélyi fejedelemség megalakulásakor (1542) a középkori püspöki palotát lefoglalták fejedelmi palotának, a püspöki jövedelemből berendezték az udvartartást s 160 évig a katolikusoknak nem lehetett püspökük Erdélyben. A fejedelmek közül János Zsigmond, a Báthoryak s Apafi Mihály a régi palotának abban a részében laktak, ahol most az említett kaszárnya van. Itt lakott Vitéz Mihály is. Itt van egy nagy terem, amelyben majdnem 150 erdélyi országgyűlést tartottak. Bethlen Gábor s a Rákócziak ebben a palota részben laktak, ahol most van a püspöki lakosztály. 1715–16-ban, a III. Károly-féle katolikus megújulás alkalmával, visszaállították a püspökséget, de a régi palotának csak egyik részét kapta vissza a püspökség, a másik, az akkori nagy épület-hiány miatt, kaszárnya lett.

A középkori vár vázlatos képéhez tartozik még annak a jelzése, hogy a székesegyházon kívül még 3 zárdá és velük kapcsolatban egy-egy templom volt benne. A székesegyháztól nyugatra, a Jerikónak nevezett épület mögött, a fentebb említett kaszárnyán túl, volt egy apáca zárdá meg templom. (Ennek a helyén a XVIII. században — egészen 1871-ig — pénzverő intézet volt, azután 1908-ig törvényszék. Az utóbbi lebontásával nyert üres helyre tervezik a papnevelő-intézet új épületét).

Ezzel szemben, a mai róm. kath. főgimn. helyén, a nagykaputól nyugat felé húzódott egy szép, erős domokosrendi templom s vele kapcsolatban egy zárdá. A Báthoryak ezt az épület-tömböt a jezsuitáknak adták. A jezsuiták azonban húsz évig sem lakhattak benne s az akkori várból kiszorulva, a mai katonafürdő északkeleti sarkával szemben épített kis templomban és iskolában működtek a XVIII.-ik sz. elejéig. Ebben a váronkívüli templomban és iskolában prédikált és tanított 1610 tájt az a bánáti születésű (Caransebeş) római katolikus román: Buitul György (1592—1635), akit, mint szegény árva fiút, a Bánátnak lelkipásztorkodó csiki székely ferences, Madéfalvi Szentandrás István, fogadott örökbe, tanít-

latott Bécsben és Rómában (1619–1623). Buitul Rómában belépett a jezsuita rendbe s ő volt az első román, aki Rómában tanult s egyben az első román jezsuita. Szülővárosában halt meg, mint hírhirdető, Canisius kis kátéját románra fordította.

A XVIII. sz. elején visszakerültek a jezsuiták a várba, régi, a Báthoryaktól kapott épületeikbe. A rend eltörlése után világi papok és világi tanárok tanítottak tovább a mostani r. kath. főgimn. elődjében. Ennek az intézetnek mai szép épülete részben az 1898-ban lebontott középkori domokos (azután ezsuita) templom helyén áll. A főgimn. épületéhez nyugatról a inevelő (vagy másképen Kis Seminarium) csatlakozik. Ezt is, meg a főgimn. kápolnáját magában foglaló részt is, még a jezsuiták építették. Ebbe a templomba temették Báthory Kristófot s itt volt fölrvatalozva Báthory Endre bíboros fejedelem, akit innen vittek át eltemetni a Székesegyházba.

A harmadik szerzetes zárda és templom az előbbi közvetlen közelében, a mai Admin. Financiară (pénzügy-igazgatóság) helyén állott. Ez az ágostonrendi szerzeteseké volt.

A XVI. sz. közepén, a hitújítás során, nemcsak az említett zárda, püspökség és káptalan szűnt meg, hanem 1565-ben a Székesegyházat is elvették a katolikusoktól.

A XVIII. sz.-beli katolikus megújulás során keletkezett épületek közül megemlítiük: a trinitárius szerzetesek zárdáját és templomát, a vár északnyugati sarkában. II. József rendszere eltörölte ezt a rendet. Batthyányi Ignác, a szentéletű, tudós püspök, a XVIII. sz. végén ebben a zárdában helyezte el a theologiai főiskolát, a papnevelő-intézetet; a kéttornyú templom felső részét pedig csillagvizsgáló intézetté és könyvtárrá alakította át nagy anyagi áldozattal. Az egykori kolostorból s a templom alsó részéből alakította meg a papnevelő intézetet. Ennek emeletes utcai frontját Fogarasy püspök építtette. A Batthyaneumnak nevezett intézetből a csillagvizsgáló már csak múzeum, mert az épület ki sem bírná a modern felszerelés súlyát, nem is szólva a kérdés anyagi részéről. A könyvtár és levéltár anyaga valami 50 000 könyv, sok értékes kézirat, okmány, ritka régi könyv és bölcsőnyomtatvány. Itt őrzik a „Gyulafehérvári Glosszáknak” nevezett, 15 sornyi, 600 éves magyar nyelv-emléket; a Palia nevű 1582-ös román bibliafordítás egy példányát stb. A könyvtárban már Kazinczy felejhetetlen órákat élt át 1816-ban.

A könyvtár előszobáját Mailáth püspök úr Egyházművészeti Múzeummá alakíttatta át. A benne őrzött sok értékes tárgy közül megemlítiük Báthory Endre bíboros-fejedelem miseruháját (casula) s Pázmány Péter tintatartóját.

A papnevelő intézet (vagy másképen Nagy Seminarium) mellett van Bethlen Miklós (1642–1716) kancellár egykori háza. Ma a csendőrség s a megyei gyűlések ülésterme van benne elhelyezve. Ez előtt az épület előtt tovább haladva s a sarkon balra kanyarodva jutunk el a mai megyeházához („prefectura județului”). Ez meg Apor István gr. (1638–1704) kincstartó háza volt.

Ugyancsak a XVIII. sz. elején keletkezett a vár északkeleti sarkában, a mostani Tiszti Parknak (Parcul Ofiterilor) északi részében egy ferencrendi zárda és templom, a Bulgáriából (a török elől) elmenekült ferencesek számára. 1818–48 ebben volt az összes erdélyi ferencesek theologiai intézete. 1849-ben leégett s többé fel sem épült.

A római kath. főgimnázium mellett (tőle egy utcával elválva) emelkedik egy régi, egyemeletes épület, a mai tűzér-kaszárnya. Ebben volt elhelyezve eredetileg Bethlen Gábor híres főiskolája, akadémiaja (1622–1658). Ebben tanárkodott Alsted, Piscator, Opitz Márton és Apáczai Csere János. Az 1658-as nagy török-tatár pusztításkor menekült el innen s 1662 óta Aiud-on talált új otthont.

Vele szemben van az új pionirkaszárnya, amelynek nyugati frontja régi római falakon áll. Délkeleti részén, a Károly-Kapu közelében, a XVII. sz. második felében a ref. püspökök háza állott.

A városból az út ma a Károly-Kapu alatt jön be a várba. Ez a szép barokk kapu a bécsi Burg kapuira emlékeztet. III. Károly első, diadalmas török hadjáratából vett dombormű-jelenetek ékesítik. A tetején áll a nevezett uralkodó lovasszobra. A hagyomány szerint a szobor alatt lévő kis cellában szenvedett fogságot 1785 január és február havában Horia és Cloșca.

A Károly-Kapu szépségét a mult sz. elején nagy utazásokat tevő havasalföldi főúr, Golescu Konstantin is kiemeli útijegyzeteiben.

A Károly-Kaputól a Székesegyház felé haladva van a nagy katonai élelmezési épület („manutanța”), melynek egy része tisztalakásul szolgál; jobbra a már említett pionir-laktanya. Ezzel szemben egy kis dombon a S. Solomon bérelte püspöki lyceumi nyomda s tovább az emeletes „Jerikó” nevű egyházi épület. A vár közepén fekvő csinos parkban két emlékmű van. Egyik a simeriai csatában (1849), a másik a custozzai (1866) csatában elesett tisztek emlékére. A park nyugati oldalán van a tiszti kaszinó, illetőleg Cercul Militar 1908-ban emelt épülete. Ebben tartózkodott 1918. dec. 1-én a nevezetes román nemzet-gyűlés vezetősége. Szép dísztermében a román történelem nagyjainak falra festett csoportképei láthatók.

Ezzel az épülettel párhuzamosan, tőle egy úttal elválva, emelkedik a mult század ötvenes éveiben épült hatalmas tiszti pavillon; tiszti lakások vannak benne.

A Koronázó Templom (Biserica de Incoronare) a Székesegyház legnevezetesebb, legjelentősebb szomszéd épülete. A havasalföldi XVI. sz.-beli román építészeti stílusban épült (1921–1922), de némely tekintetben a VI. sz.-beli (Iustinianus korabeli) bizánci építészet is hatott rá. Magát a templomot 150 m hosszú és 80 m. széles megkapó árkádos folyosó veszi körül, amelynek a négy sarka emeletes lakható helyiségekké van kiképezve. A délkeleti szárny-részletben van elhelyezve az egész román hadsereg tábori püspöksége. Az északkeletiben Múzeum (sok ritka római kori lelettel és 1848-as, meg 1918-as emlék-

tárggyal. Az újabbkori történelmi részben művészi értékével is kiválik Pataki festőművésznak Munkács 1688-as feladását ábrázoló nagyméretű festménye. A két nyugati sarkon a templomban szolgáló szerzetesek („cálugări“) laknak. A nyugatra néző harangtorony 52 m. magas.

Maga a templom 42 m. hosszú, 18 m. széles, magassága pedig — a kupolánál — 40 m. Freskó-képei megkapó művészi alkotások.

A Székesegyház rövid története. Külseje és belseje.

A XVI. sz. első feléből származó 2 tudósítás szerint akkor a Székesegyház falában egy római feliratos kő volt beillesztve, amelynek feliratából többen azt következtetik, hogy a Székesegyház helyén a rómaiak korában egy u. n. „templum horologiare“ állott, Marcus Aurelius óta.

A püspökség alapításával kapcsolatosan indul meg Székesegyházunk története. A püspökség alapítását többnyire Szt. István királynak tulajdonítják Némelyek Szt. Lászlónak. A Székesegyház köveit és építéstörténetét legjobban ismerte néhai Möller István, a kiváló műépítész és restaurátor. Szerinte az az északi kereszthajó némely része, a déli mellékhajóban egy kerek keresztelőkápolnának máig fennmaradt nyomai s több faragott oszlopfeje, díszítő elem a Szt. István korában emelt ókeresztény-bazilika stílusú kisebb templom maradványa. Azután Szt. László építette át román félköríves stílusban, két mellék és egy kereszthajóval, két nyugati s egy középponti kupolás toronnyal. Ebből a templomból maradt ránk — szerinte — a kereszthajó, a szentély első négyzete, négy erős pillér (pilaster) a fő- és a kereszthajó metszési négyzetében, s a hajdani rajtuk nyugodott középponti kupolás toronynak a padlásán még máig is látható tekintélyes maradványai. Ezt a templomot a tatárpusztítás dúlta, égette fel. Az olasz Rogerius oradeai kanonok látta s elborzadva írta le ennek a templomnak a szörnyű tatárpusztítástól véres, üszkös falait. A IV. Béla korában történt újraépítéskor nem állították helyre a középponti kupolás tornyot. Az újraépítés jellege, átmeneti csúcsíves boltozása arra mutat, hogy az akkori idők egyik híres francia építő mestere Villars de Honnecourt, vagy az ő iskolájából kikerült valamelyik mester is dolgozott rajta. Talán még be sem fejezték teljesen az újraépítés munkáját, mikor 1277 elején, nagybőjt második vasárnapján, újra szörnyű pusztulás zúdult a templomra. Az akkor még katolikus szászok Ocnele Sibiului környéki része épen a nagymise alatt tör rá, égeti és dúlja fel, megölve benne (s a fentebb jelzett három középkori zárdatemplomban) vlmí 2000 embert. E pusztítás és dúlás abból a hosszas és nagyon elfajult viszálykodásból robbant ki, amely az egyházi adók miatt a fizetni nem akaró, állítólagos mentességeire hivatkozó szászok s a püspökség között dúlt s amelynek során az említett vidék egyik vezető embere életét is veszítette. Fia vezette megtorlásul a pusztítás munkáját. A

helyreállítás, az újjaépítés nagy terhe az akkori püspök vállaira szakadt. A kőműves- s az ácsmunka elvégzésére kötött két latin szerződés (1287 és 1291-ből) ránk maradt eredetiben. Némelyek szerint ekkor hosszabodott meg kelet felé s kapott ötszögű szép, gótikus záródást az eredetileg rövidebb és félkörívesen záródó keleti (most szentély) rész. Mások szerint ezt a szép gótikus toldást Hunyadi Jánosnak köszönhetjük, aki a nyugati, díszes főkaput is csináltatta, ugyancsak csücsíves (gótikus) stílusban s a két nyugati torony közé egy szép, nyitott erkélyt húzatott, ahonnan az akkori városra szép kilátás nyílt. (Az erkélyt Sorger püspök alatt háromszögű oromfallal zárták el s erre négy szobrot helyeztek, úgy 200 évvel ezelőtt). A keleti, csücsíves stílusban meghosszabbított szentélyrészt a XVIII. sz. közepén alapjából újraépítették. Szécsy András püspök az északi kereszthajórészhez nyugat felől egy kápolnát, kápolna-szerű bővítést csatolt s oda is temetkezett (a XIV. sz. elején). Ennek a falát Várday Ferenc püspök észak felé egy méternyel kiejebb rakatta (a XVI. sz. elején). A templom északi oldalán az említett Szécsy-Várday féle toldáshoz csatlakozik a Lázói (vagy Lászaí) féle kápolna, amelyet a XVI. sz. elején (Várday említett bővítését egy évtizeddel megelőzve) Lászaí János (1448—1523) főesperes-kanonok építtetett (vagy már sok szerint csak újjaépíttetett) s gyönyörű renaissance-diszitással ékesített fel. Ezen keresztlül vezet be a Székesegyházba az u. n. északi bejáró (A déli oldalon látható ritka szép román stílusú 2 kapu be van falazva). Lászaí a bejáró fölé helyezte Geréb László püspöknek két angyal tartotta címerét, ettől jobbra és balra az akkori pápa, II. Gyula és Mátyás király címerét. Ezenkívül még egy egész csomó kőből faragott címert rakatott fel a kápolna homlok- és oldalfalaira, magyar, olasz, lengyel stb. stílusban, úgy, hogy délkeleti Európának ez volt a legnagyobb címer-gyűjteménye. A címerek nagy részének más csak a helyét jelzik a csatorna alatt látható lyukak. A címerek jötevőinek, vagy a kápolnát megajándékozóknek a címerei voltak. Ez a kápolna „a legfontosabb erdélyi korarenaissance alkotás. Felső olasz, közelebbről lombard jellegű építmény, amely azonban, mint az ornamentális és figurális részeknek az olasz formáktól eltérő alakítása és a helyel-közzel kiütköző gótikus maradványok bizonyítják, feltétlenül helyi munka” (Balogh Jolán dr.: A renaissance építészet Erdélyben).

Lászaí (Lazói, Lazoinus) Kassa vidékén született s Rómában halt meg mint a Szt. Péter templom magyar gyóntatója, 75 éves korában, 1523 nyarán. Sírköve ma is látható az egyik római templom padlójába illesztve. Érdekes, vonzó alakja annak a humanista körnek, amely 1500 tájt Székesegyházunk mellett élt és alkotott. Társai: az említett Geréb László püspök, Mátyás királynak (anyáról) első unokatestvére (1447—1502). Olaszországban tanult, ahol megismerkedett a híres Vespasiano Bisticci-vel. Bonfini elismeréssel emlegeti műveltségét és szónoki készségét. Geréb püspök rokona *Megyericsi János* (1470—1517) kanonok is jeles tagja volt e humanista körnek. Ő a daciai felirattal megalapítója. Ő gyűjtötte először a daciai római felíra-

tokat, ő határozta meg Sarmiseghetusa fekvését s a budai magyar királyi udvarban tartózkodó és író Bonfininek Erdélyből dáciai felíratos emlékeket küldözgetett fel. Mommsen is tud érdekes egyéniségéről és alapvető munkásságáról, de tévesen erdélyi szásznak veszi. Lászlai és Megyericsei kanonoktársa volt az olmützi származású Taurinus István (eredeti nevén: Stieröchsel) aki Bakócz Tamást elkísérte Rómába, a pápaválasztásra (amikor Bakócz pápajelöltsége is felmerült). Bakócz kérésére több, mint 2000 latin hexameteres époszt írt a Dózsa féle parasztlázadásról. Várday püspök s valamivel később Verancsics nagyrépost is ebbe a humanista körbe tartozik.

Lászlai megnyerő alakja azzal is kiválik, hogy 1483-ban elzarándokolt a Szentföldre. Jeruzsálemből a Sinai-félszigeten át Egyiptomba ment, ahol rövid fogságot is szenvedett. Kiszabadulva visszatértette az egyiptomi szultán testőrségének pár hitehagyott magyar tagját a keresztény vallásra. Így tért vissza Székesegyházunkba s csatolta hozzá az említett nagy művészi értéket: a róla elnevezett renaissance-kápolnát. Jeruzsálemből két híres német zarándokkal utazott Egyiptom felé. Ezek: az ulmi domokosrendi szerzetes, Fabri (eredetileg Schmid) Felix s Breidenbach Bernát mainzi kanonok. Utleírásukban rokonszenves, vonzó módon emlegetik a mi Lászlainkat. Kápolnáját befejezve, szíve sugallatának engedve az Örök Városba költözött s ott is halt meg. Ime egy hálás történeti regényléma!

De nemcsak ilyen lelkületű, Megyericsei, Lászlai-féle emberek jártak Székesegyházunk kövei között. 1601-ben egy vándál módra pusztító, égető, rabló zsoldos hajdú sereg rohanta meg s elvelemültségükben még a régi püspökök, főurak, köztük a Hunyadiak sirjait is felfeszegették, kirabolták, hamvaikat szétszórták. Két év múlva, mikor Székely Mózes és Bethlen Gábor Basta katonaságát akarta kiostromolni a várból, újra leégett, rémesen elpusztult a Székesegyház. Szamosközi (1565–1612), a jeles humanista műveltségű magyar történetíró még hónapok múlva is arról panaszkodik, hogy a leégett, telőnélküli, ajtóitól megfosztott templomba szörnyűség bemenni s szörnyűség nézni, hogy áztatja, pusztítja az eső a még megmaradt káptalani levéltárat, amelybe a török pusztítás elől a csanádi s az aradi káptalan levéltárat is áthozták volt.

1658 őszén, a II. Rákóczi György-féle lengyelországi hadjárat miatt bosszus szultán büntető hadai zúdultak rá a Székesegyházra, szétrombolva Bethlen Gábor és I. Rákóczi Györgynek egy-egy mellékhajójában lévő diszes márvány siremlékét. (A Rákóczi-féle szétdőlt mauzoleum felete márvány-anyagából a kat. megújulás első püspöke, a már említett Mártonfi György, 4 diszes oltárt állíttatott fel).

1661-ben újra török-tatár hadak dúltak a Székesegyházban.

Ezen dúlások közben még istállónak is használták a gyönyörű templomot a pogány fosztogatók. 1758-ban és 1849-ben is leégett a templom teteje. A helyreállítás, restauráció munkájában kitűntek: Visconti és Brilli olasz mérnök-tiszt (a Habsburgok seregében) a XVIII. sz. elején. (Sirkövük a Széchy—Várday-féle kápolna északi és nyugati falában látható).

Haynald püspök bécsi mérnökökkel végeztetett költséges helyreállítási munkálatokat. 1904-ben Mailáth püspök saját költségén indult meg a nagyszabású helyreállítási munka. De mivel egy ember anyagi ereje erre elégtelen lett volna s a Székesegyház művészi és történelmi értéke is természetessé tette, a Műemlékek Országos Bizottsága folytatta e munkát a kiváló Möller István vezetésével. A világháború, majd az azt követő nagy gazdasági válság miatt már évek óta szünetelnek a munkálatok, miután a Iorga Miklós közbejárására a Comisiunea Monumentelor Istorice támogatásával végzett utolsó, kisebbarányú munkálatok is befejeződtek.

Iorga rövidre fogott ítélete így hangzik a Székesegyházról: „L'église de l'évêque est un magnifique édifice...” (a püspöki templom, székesegyház nagyszerű épület). Vagyis teljesen megerősíti a Kazinczyét! (N. Iorga: Guide historique de la Roumanie. Partie descriptive. Paris—Bucarest 1928, p. 22).

Mielőtt belépünk a nagyszerű épületbe, tekintsük meg még egyszer kívülről. Ma álló egyetlen tornyáról jegyezzük meg, hogy Bethlen Gábor állította helyre lombardiai építésszel. A nyugati bejáró másik (bemenet balra eső) tornya az 1603-as ostrom alkalmával felrobbant (a benne felhalmozott puskaportól) s azóta nem is épült újra ki. Valószínű, hogy sohasem is volt olyan erős, olyan kemény megalapozású, mint a másik, most is álló torony. A meglévő torony déli falán megfigyelhetjük az 1849-es ostrom kisebb rongálásait, ágyugolyó nyomait. Az ostromló magyar honvéd sereg éppen kicsi ágyui miatt nem tudta bevenni a várat. Tovább haladva a két befalazott szép déli kapu mellett megyünk el. Az egyik még teljesen ép, XIII. sz.-beli román stílusú alkotás, a másik csak Möller István gondos helyreállításában szemlélhető. A félkörben, apszisban kiugró kereszthajón (keleti oldal) megint egy restaurált s egy eredeti, de megcsonkult románkori részt, diszitő elemet látunk: bika hátára ugró oroszlánt. A szentély oldalához itt csatlakozó toldás 200 évvel ezelőtt került a templom testéhez. Demeter Márton nagyprépost építtette sekrestyének. Keletfelől kriptá megy be a szentély alá jó hosszan. Benne az utóbbi 220 év itt elhunyt püspökei nyugszanak (kettő kivételével) s az említett időszak kanonokjainak nagy része. Közülük külön is megemlítjük Buczy Emilt (1786—1839), Kazinczy egykori hívét és barátját, a magyar esztétikai irodalom egyik megalapítóját. Innen az északi oldal mellett elhaladva a függőlegesen lefelé jövő csatorna vonalánál jól megfigyelhetjük, hogy eredetileg meddig tartott a keleti rész. A következő félkörös kiugrás (apszis) finom faragású diszitő fonatát is érdemes megnézni az ablakok felett. A középső ablak fölé egy valóságos rejtvényt faragott a középkori kőfaragó: három állat (ló?) feje úgy hajlik össze, hogy a háromnak összesen csak 3 füle van s mégis mindegyiknek megvan a maga két füle. Talán a Szentháromságot akarta vele némileg jelképezni az ismeretlen kőfaragó.

A kereszthajó északi oldalát két nagy támasztópillér erősíti meg. Ez még a hajdani középső torony oldalnyomásának

ellensúlyozására került volt ide. (A déli oldalon már csak a felső részének a nyomai láthatók). A támasztó-pillérek felett Szent Péter és Pál XIII. sz.-ra valló szobra s a négy evangélista közül háromnak a jelvénye van a falba illesztve. A Széchy-Várdai s a Lászlai féle kápolna előtt elhaladva visszakanyarodunk a főbejárat elé. A bevezető előcsarnok alá a XVIII. sz. első felében a Borberekí Csiszár család csináltatott — Sorger püspök engedélyével — családi sirböltöt. Az ezt építtető házaspár címerét két angyal tartja a bejáratától jobbról balra. Az előcsarnok jobboldali falán jómagasan magyar és latin nyelvű felirat nyomai vehetők ki s egy nagy, kettős kereszt sárgával mázolt körvonalai. Az egyik feliraltban Basta György nevét fedezhetjük fel. A csúcsíves szép nyugati kaput még egyszer megsejmlélve, belépünk a templom belsejébe. Az elénk táruló látvány igazán megkapó. A templom 83 m. hosszú, 38 m. széles és 19 m. magas belvilága első tekintetre jelzi, hogy átmeneti stílusú hatalmas építményben vagyunk. Ha a fentebb már jelzett különböző korbéli toldásokat leszámítjuk, valóban tökéletes román alaprajzú, három hajós, keresztahajóval ellátott templom nemes arányait fedezzük fel. Száz évvel ezelőtt felemelték a padlózat köveit szinte egy méterrel. Így akarták u. i. eltüntetni azt a körülményt, hogy kívül a templom környéke idővel feltöltődött s mintegy mélyedésbe kellett bemenni a templomba. Ez az emelés elfödte az oszloplábakat s elfödte Martinuzzi sirját is, amely bemenet jobbkézre volt, a kórust tartó első oszlop előtt. A padlóemeléssel egy időben csináltatta Kovács Miklós püspök az erős, szürke padokat. A boltívek közül fennt az egyiknek a zárókövén kétféjű sást ábrázoló cimert látunk, ami a Széchy-család cimere. A XIV. sz.-ban két püspöke is volt ebből a családból a Székesegyháznak. (Mindkettőnek látni fogjuk a sarkövet). A boltozatot jelenlegi formájában nyilván közülök az egyik csináltatta, vagy újította meg. A szószék XVIII. sz.-beli barokk mű, mint a főoltár. Szigorú stílustörténeti és művészeti szempontból tehát ez sem talál bele egészen a középkori átmeneti stílusú Székesegyházba.

A fő- és keresztahajó metszési négyszöge fölött állott hajdan a négy erős pilléren nyugvó középső torony. Ez alatt meg az asztalszerű főoltár, úgy, hogy a miséző pap arccal volt a hívek felé fordulva. A szentély alsó részében állnak a szintén barokk-diszú kanonoki székek (stalla), felül az apostolok, Jézus és Mária mellszobraival, az ülések háján pedig a pátriárkák és próféták életéből vett bibliai jelenetekkel. A kanonoki székek felett lévő mennyezet-rész a maga sima, be nem mélyített szélű boltíveivel a templom legégibb része. A barokk (vagy helyesebben: új német renaissance) stílusú sekrestye ajtónál jól kivehető fennt kétoldalt az oszlopfőkön, hogy hol kezdődik a szép csúcsíves toldás. A szentély déli falába szép szentségtartó fülke van faragva.

Most visszafordulva a déli keresztahajóba téünk be. Itt látható a Möller István helyreállította nagy (4 m. átmérőjű), gyönyörű rózsás, kerek ablak Innen nyugatra, a déli mellék-hajóba fordulva a padlóból kiemelkedő apsisra (félköryszerű

ivre) leszünk figyelmesek, amely — amint mondják — a Szt. István-féle régi templom külön keresztelő kápolnájának volt a nyugati záródása. A déli oldalán látható üres krypta nyitott födelén betekintve megfigyelhetjük az alapfalak szilárdságát. Különben ez a rész is utólagos toldás a kereszthajó nyugati falához, amit az is bizonyít, hogy onnan (a kereszthajóból) utólag felíg eltakart ablak nyílik errefelé. Karinczy szerint innen került elő Bethlen István (Gábor testvére) koporsója s itt állott valahol a Bethlen Gábor és felesége diszes siremléke is Ritka szépségű oszlopfejeket figyelhetünk meg, különösen itt, de a templom többi részében is. Általában elmondhatjuk, hogy mindegyik oszlopfő és oszlopláb másképp van faragva, diszítve, ékesítve.

A déli mellékhajó nyugati részében állanak az u. n. Hunyadi-sirok. Ezek eredetileg nem itt állottak. Ma, a már érintett sok pusztítás következtében, üresek. Nyugaton van a kormányzó testvérének aránylag legjobban megmaradt sirja. A középsőt tartják a kormányzóénak (De a fedőlap nem a XV. sz. közepén szokásos ruházatot stb. mutatja, mint a másik két siron, hanem az 1600 körül virágzott hajdu-viseletet. Némelyek ezt az ellentétet ezzel akarnák eloszlatni, hogy — talán — Hunyadi Jánosnak 1601-ben kifosztott, üres sirjába temették Bocskayt s így a fedőlap őt ábrázolná). A keleti sirban volt eltemetve — amint mondják — a Budán lefejezett s ide hozott Hunyadi László. A sirok kövei közé, a mostani helyükre való áttétel és összeállítás alkalmával, más siremlékekből való kövek is kerültek.

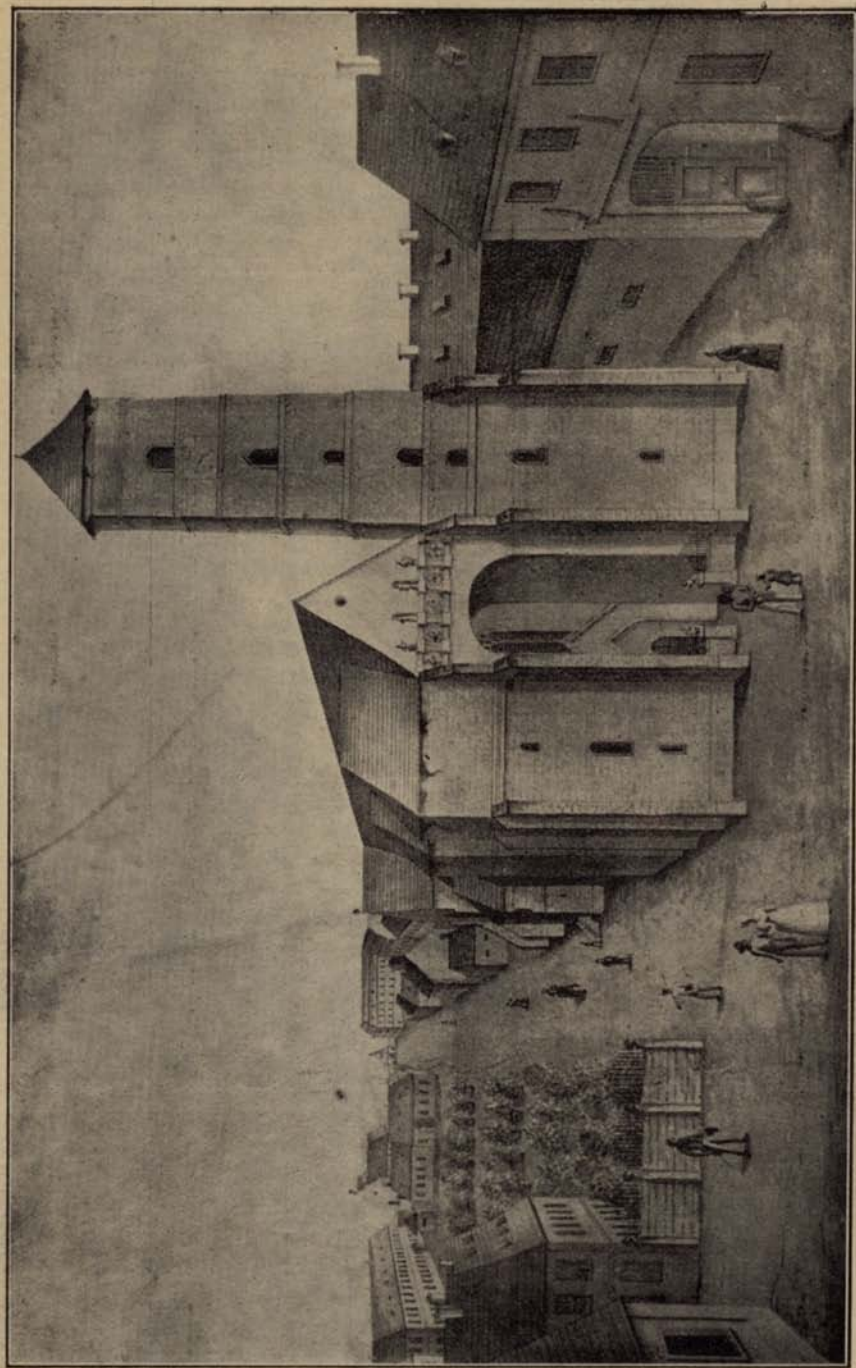
Innen az északi mellékhajóba átmenve, a Hunyadi sirokkal átellenben találjuk Izabella és János Zsigmond szintén üres sirját. Ezek diszes, márvány sirok, szép olasz renaissance faragással. Izabella sirjának az oldalán, az irgalmas szamaritanus, a János Zsigmondén egy hadijelenet (Hadad — Salaj megye — várának 1562-ös ostroma). A főoltár felé tovább haladva a Széchy-Várday kápolnába érünk. Itt van a padlóba illesztve 3 püspök sírlapja (XIV. sz.) Kettő (a rajtuk lévő kétféjű-sasos címer tanúsága szerint) a két Széchy püspöké. A harmadik, a fal felőli pedig az Ónodi Cudar Imre püspöké. Az északi s a nyugati falba van beillesztve a már említett két olasz (az egyik mérnök kari tiszt) sírköve (Visconti 1717, Brilli 1719) szép latin szöveggel. Innen a kereszthajó apsisában feltűnő freskonymokhoz megyünk át. Egy tudós szakértő (Dr. Balogh Jolán) megállapításai szerint Várday Ferenc, a humanista műveltségű püspök, csináltatta ezeket a XVI. sz. elején s a firenzei freskófestő iskola hatását le lehet rajtuk kimutatni. Az elmosódott, leütött alakok közül csak kettőt lehet némi valószínűséggel felismerni: a ferde keresztől Szt. András, a hóna alatt tartott cséphadoróról pedig ifjabb Jakab apostolt.

Innen visszafordulva a Lászlai féle kápolnába nyíló északi ajtón át elhagyjuk az északi mellékhajót. Feltűnő a Lászlai-kápolna gótikus csillag (vagy: háló) boltozata, a bele foglalt három renaissance-izlésű címerrel. A templomba, az északi mellékhajóba vezető ajtó, (amelyen át ide kiléptünk) megint

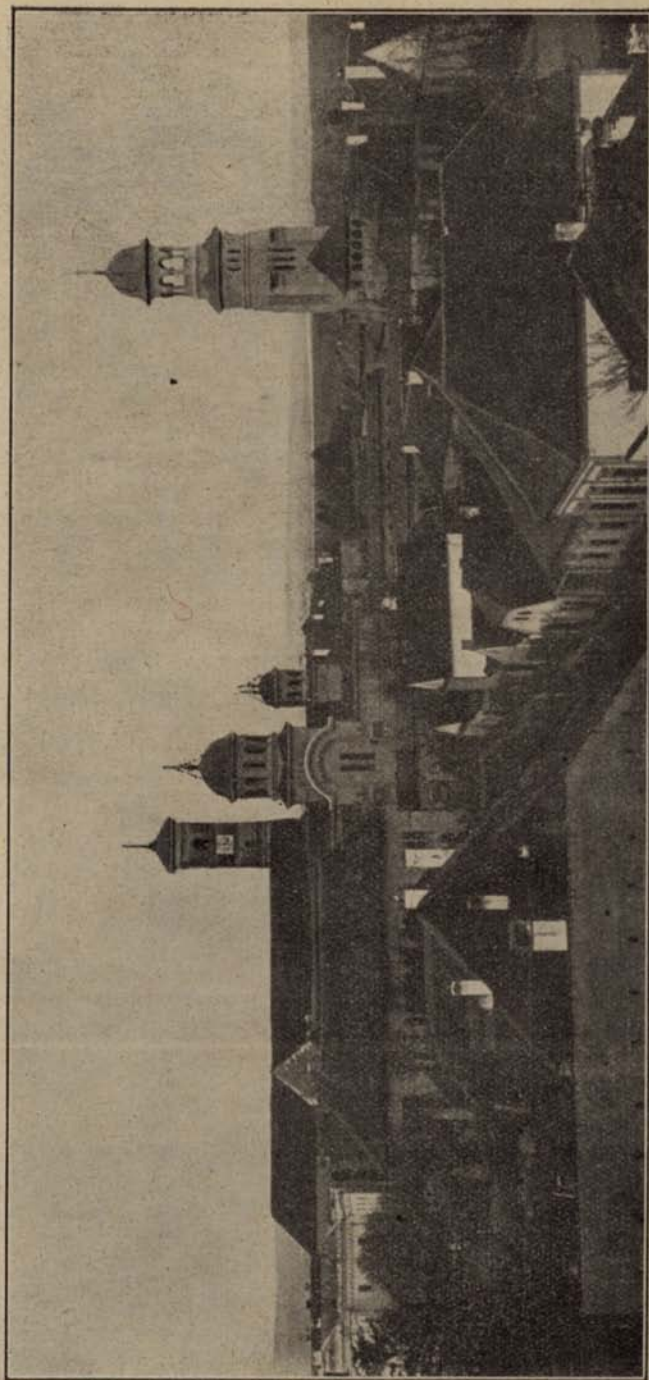
megkapó renaissance-munka. Fölötte egy diszes kagyló-mélyedésben Lászaít látjuk, amint a gyermek Jézus előtt térdel, Aki Szűz Mária térdén ül.

Ezzel be is fejeztük a Székesegyház futólagos megtekintését. Ha valaki a Székesegyházzal foglalkozó művészettörténeti szakművek címét, rövid tartalmát ismerni óhajtja, úgy mindezt jó összefoglalásban megkapja Kabdebó Gyulának ebben a tekintetben hasznos tanulmányában: „A Gyulafehérvári Székesegyház, Budapest 1911”.

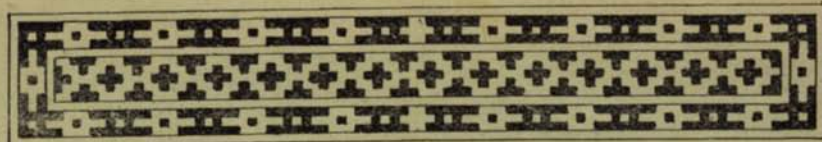
Mint új, írásba nem foglalt adatot és nézetet említem meg, hogy G. D. Serra tanár úr, a Cluj-i egyetemen az olasz nyelv tanára, mikor 1935 tavaszán Székesegyházunkat nagy figyelemmel és szaktudással megtekintette, előszóval közölte velem, hogy többrendbeli hasonlóságot talál közte s azon északolasz-szági templomok között, amelyek a XI. sz. elején Dijoni Szt. Vilmos bencés apát buzgólkodására keletkeztek. Szt. Vilmos (962—1031) Itáliában (Novara mellett) született, a cluni bencés szellemben nőtt fel; Maiolus cluni apát kedvelt embere volt. Mint a dijoni bencés kolostor apátja nagy tudományos és művészeti központtá tette kolostorát. Franciaországban, Burgundiában, Lotharingiában és Itáliában negyvennél több kolostort, templomot épített vagy javított ki.

A Székesszegyház és környéke 1836-ban. (Néhai Reinbold Ignác katona-orvos rajza után).

A Székesegyház, a Koronázási Templom és környékük (1936)

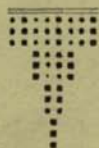
Tipografia, Legătoria
de cărți și Papetăria

„Cetatea”

(Solomon)

Alba Iulia — (Cetate)

Telefon 56

A Püspöki Lyceumi
Könyvnyomda föl van
szerelve a legmoder-
nebb könyvnyomdával
és könyvkötészettel.

Állandó nagy raktára van a római katolikus
egyházmegye nyomtatványaiából.